

Referencer:

- Beaugrande, R. & Dressler, W. (1981). *Introduction to Text Linguistics*. London: Longman.
- Bock, M. (1980). Some effects of titles on building and recalling text structures. In: *Discourse Processes* 3. 301-311.
- Dressler, W. (1972). *Einführung in die Textlinguistik*. Tübingen: Niemeyer.
- Ducrot, O. (1984). *Le dire et le dit*. Paris: Minuit.
- Frandsen, F. (1990a). News discourse: The paratextual structure of news texts. In: *Discourse Structuring: Production and Reception Strategies*. Åbo Akademi: Åbo (under udgivelse).
- Frandsen, F. (1990b). Eléments pour une théorie du paratexte journalistique. In: *Actes du Onzième congrès des romanistes scandinaves*. Tapir: Trondheim (under udgivelse).
- Genette, G. (1982). *Palimpsestes*. Paris: Le Seuil.
- Genette, G. (1987). *Seuils*. Paris: Le Seuil.
- Harweg, R. (1968). *Pronomina und Textkonstitution*. München: Wilhelm Fink.
- Hellwig, P. (1982). Titulus oder Zum Zusammenhang von Titeln und Texten. Titel sind ein Schlüssel zur Textlinguistik. In: *Sprache erkennen und verstehen*. Akten des 16. Linguistischen Kolloquiums. Bd. 2. Kiel: Niemeyer 1982.
- Hellwig, P. (1984). Titulus oder Über den Zusammenhang von Titeln und Texten. Titel sind ein Schlüssel zur Textkonstitution. *Zeitschrift für Germanistische Linguistik* 12/1, 1984. 1-20.
- Martin-Lagardette, J.-L. (1987). *Informier, convaincre. Les secrets de l'écriture journalistique*. Paris: Syros.
- Nölke, H. (1989). Polyfoni. En sprogteoretisk indføring. Ark 48.
- Hoek, L. (1981). *La marque du titre*. The Hague: Mouton.
- Todorov, T. (1981). *Mikhaïl Bakhtine - le principe dialogique*. Paris: Le Seuil.
- van Dijk, T. (1988a). *News as Discourse*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- van Dijk, T. (1988b). *News Analysis*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Eks.

Mette Kunøe og Erik Vive Larsen (udg.):
3. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog
Århus 1990

VARIANTAPPARATET OG SPROGHISTORIEN

Om en diskussion med principielle perspektiver, ført af udgiverne af "Danmarks gamle Landskabslove".

Af Britta Olrik Frederiksen (Københavns Universitet)

Allerede titlen på værket "Danmarks gamle Landskabslove" (DgL) signalerer, at det føjer sig ind i den række af store nationale standardudgaver af ældre tekstkorpusser som blev grundlagt i forrige århundrede med Svend Grundtvig og efterfølgeres "Danmarks gamle Folkeviser" (DgF) som flagskib og forbillede.

DgL udkom med sine allerførste hæfter i 1920 og med sin allersidste efternøler i 1961; men grundstammen i dette monumentale værk i otte statelige bind, hvoraf de to endda er i to halvbind der hver for sig er særdeles statelige, udkom inden for det relativt korte tidsrum mellem 1933 og 1945, og det kolossale arbejde med redaktion af de midaldrelige tekster, som er de eneste der tages i betragtning her, blev overvejende udført af kun tre personer, hvoraf to er forgrundsfigurer i dette århundredes sproghistori: Johs. Brøndum-Nielsen, Erik Kroman og Peter Skautrup.

Da de gammeldanske landskabslove som bekendt er én af de allervigtigste kilder fra Danmarks middelalder - kultur- og retshistorisk såvel som sproghistorisk - , er det klart, at udgivelsen af denne kilde efter moderne tekstkritiske principper og med ambition om den højest mulige grad af fuldstændighed blev imødeset med interesse i vide kredse. Enhver der uforberedt slår op i DgL vil dog uvægerlig støde på, især da hvis bogen skulle åbne sig på Skånske Kirkelov eller Jyske Løvs Fortale. For det man finder på siderne her, er enkelte eller nogle få linjers tekst fulgt af et utilgængeligt massiv af gådefulde formler, forkortelser, tegn og tekstbrokker, sat komprest og med mindste petit, kort sagt et videnskabeligt variantapparat af formidable dimensioner.

Hvis man har set sig lidt om i den filologiske litteratur, vil man også have opdaget, at DgFs variantapparat altid har været regnet for kontroversielt. Det er vel at

mærke ikke anmeldere der har påpeget det. Værket har nemlig lidt den ejendommelige skæbne så vidt vides aldrig at være blevet (regulært) anmeldt, hvilket bl.a. kan hænge sammen med variantapparatets almindeligt afskrækkende karakter og med værkets karakter af stemmatisk udgave; den slags udgaver nyder som bekendt udstrakt immunitet, fordi en kvalificeret recension nærmest er ensbetydende med fornyet gennemgang af hele håndskriftmaterialet (jf. Haugen 1984:47). De steder i den filologiske litteratur som der sigtes til, skyldes derimod enten udgiverne selv eller personer der har stået udgiverselskabet - Det danske Sprog- og Litteraturselskab (DSL) - nær. Det drejer sig først og fremmest om en passage i Johs. Brøndum-Nielsens filologiske erindringer fra 1965, hvoraf det fremgår at han af DSLs bestyrelse havde fået pålagt, hvad han selv kaldte en alt for stærk begrænsning m.h.t. variantanførelse i dele af Skånske Lov, væsentlig bestemt af økonomiske grunde; Brøndum-Nielsen tilføjer i parentes: "i Skaanske Kirkelov tog Kroman og jeg Revanche ved til denne korte Text at meddele et Variantapparat, saaledes som det ideelt burde gøres - hvoraf Følgen dog blev svære Bebrejdelser imod os - som det var en Ære for os at modtage" (1965:23). Derudover drejer det sig navnlig om John Kousgård Sørensens bemærkninger (1989:227f.) om en strid om DgLS variantapparat som skulle være udkæmpet inden forudgiverselskabets egne fire vægge, modsat "Den store folkevise-strid" om DgF. John Kousgård Sørensen udnævner Brøndum-Nielsen og hans jævnaldrende sproghistoriske fagfælle Lis Jacobsen, der var DSLs administrator, til hovedkombattanter i striden, og, modsat Brøndum-Nielsen selv, lader han Brøndum-Nielsen fremstå som sejrherren der fik sit ønske trumfet igennem: at udgaven skulle aftrykke relativt få tekster og gerne måtte have voluminøse variantapparater; Lis Jacobsen derimod fremstilles som den tabende part i striden, og der tillægges hende også et andet synspunkt end det rent økonomiske, som Brøndum-Nielsen hæfter sig ved: at udgaven helst skulle aftrykke relativt mange tekster, med deraf følgende beskednere variantapparater.

Hvis man vil bag om disse delvis modstridende oplysninger, kan man med fordel gå til DSLs arkiv. Her får man i referatform striden oprullet, som den forløb under nogle tilsyneladende stormfulde møder i 1930 og 1931, på et tids-

punkt, da arbejdet havde været i gang i hen ved to årtier - det blev påbegyndt straks ved DSLs grundlæggelse i 1911 (jf. fx Brøndum-Nielsen 1965:17f.) - og da adskillige af bindene stod på nippet til at blive udgivet.

Striden havde sit udgangspunkt i det variantapparat som udgivernes variantudskrivningsprincipper havde vist sig at afstedkomme. Det var deres ambition at meddele sproglige oplysninger i ganske betydeligt omfang side om side med alt hvad der bidrog til at konstituere teksten og oplyse om tekstudviklingen, hvilket i sig selv ikke er så lidt, hvis man fx som Skautrup til Jyske Lov Text 1 havde over 70 håndskrifter at holde styr på. I det ene af mødereferaterne indgår en oversigt over udgivernes foretrukne variantudskrivningsprincipper, hvis essens er at man som hovedregel ville medtage alle sproglige varianter fra håndskrifter ældre end 1350, og fra håndskrifter yngre end 1350 alle vigtigere varianter.

I indledningen til Jyske Lov Text 1 vedkender Skautrup sig gerne, at det måske ikke i alle tilfælde har stået udgiverne krystalklart, hvad medtagelse af den enkelte variant skulle gøre godt for - "vi skal ikke forsøge noget forsvar for en halv linie her og en kvart linie hist", siger han (DgL II:CXXIX), og tilslutter sig så de godt hundrede år ældre svenske landskabslovudgivere Collin og Schlyter, som i deres første indledning (fra 1827) kom kritik for overdreven variantanførelse i forkøbet ved at hævde, at det ikke tilkom udgivere at bestemme grænsen for hvad der er af betydning eller ej og derved udsætte sig for eftertidens eventuelle bebrejdelser for selvklogt at have fortiet ting af betydning. Måden hvorpå Skautrup her bruger Collin og Schlyter er lidt paradoksal; for af hans næste bemærkning fremgår, at han faktisk synes at de har fortiet ting af betydning: "Ingen vilde nu finde på at bebrejde Schlyter for medtagelse af for mange eller unyttige varianter. Tværtimod!" (DgL II:CXXX).

En halv linje her og en kvart linje hist kan godt komme til at løbe op, og det var just hvad der var sket i sådan en grad i 1930, at udgavens bevillingsramme var ved at blive sprængt ud over alle grænser. På et møde foreholdt selskabets økonomisk ansvarlige med Lis Jacobsen i spidsen udgiverne denne kalamitet.

Derudover fremkom Lis Jacobsen med nogle saglige indvendinger imod det planlagte variantapparat, og hun blev vel at mærke kraftigt sekunderet af andre i sagen involverede mødedeltagere, først og fremmest ODS-redaktøren Jørgen Glahder, på visse punkter også af udgavens filologiske tilsynsførende, Marius Kristensen. Lis Jacobsens ene hovedindvending var af rent praktisk art: at variantapparatet efter de skitserede retningslinjer ville blive så uoverskueligt og indviklet, at højst filologer ville kunne have gavn af det. Som foranstaltning imod denne skavank foreslog hun, at man forsøgte at dele apparatet op i meningsvarianter for sig og lingvistiske varianter for sig, så de første ikke druknede imellem de sidste og udgaven ikke blev gjort utilgængelig for historikere og jurister, som bevillingerne også var blevet skænket til glæde for. Den anden hovedindvending, der var af principiel art og drog det sproglige variantmateriale hele eksistensberettigelse i tvivl, lød på, at det selv med de skitserede variantudskrivningsprincipper måtte formodes at være yderst begrænset, hvilke sproglige - især stilistiske og syntaktiske - undersøgelser der kunne foretages på grundlag af variantapparatet. Hvis udgiverne ville lette omverdenen dens vej ind til håndskrifternes sproglige informationspotentiale, så gjordes det efter Lis Jacobsens opfattelse langt enklere og sikrere ved at man optrykte teksterne efter nogle flere håndskrifter.

Det er svært i arkivmaterialet at finde mere end tilløbene til en fagligt begrundet afvisning af Lis Jacobsens kritik. Skautrup gjorde til sin undskyldning bl.a. gældende at omfanget af apparatet til Eriks Lov Text 1 hang sammen med håndskrifternes antal (knap 40) og anførte til sammenligning at Finnur Jónssons Kongespejlsudgave fra 1920, der ikke meddeler varianter fra mere end fem håndskrifter, dog stedvis kun har 18 linjers tekst på sider med godt og vel det dobbelte linjeantal; men denne sammenligning vedkommer ikke det principielle, og de sammenlignede størrelser er desuden ikke direkte kommensurable. Derudover har udgiverne blot i al ubestemthed hævdet at variantapparatets sproglige oplysninger dog var af værdi, skønt de naturligvis måtte indrømme at det langt fra gav udtømmende besked om de enkelte håndskrifteres sprogform. For resten skimtes der ikke meget af det evighedsperspektiv som Skautrup opruller i

indledningen til Jyske Lov (jf. ovf.): udgiverne erklærede, at et delt variantapparat ville være besværligt at redigere, og at en sigtning af de filologiske oplysninger, som de var blevet opfordret til at foretage, måske nok ville komme til at spare plads, men ikke tid - for udgiverne altså. Hvortil Marius Kristensen i al spagfærdighed har tilladt sig at bemærke, at det dog var brugernes tid det kom an på.

Som enhver kan se af det færdige værk, endte bataljen med kompromis, i al fald mellem Brøndum-Nielsen og Kroman på den ene side og Lis Jacobsen på den anden, mens Skautrup mere eller mindre synes at have fået sin vilje. Lis Jacobsen fik ikke det større antal paralleltekster, ej heller det delte variantapparat, og Kroman og Brøndum-Nielsen fik kun lov til ganske sporadisk at give los for deres opulente variantbeholdninger. Men Skautrup kunne optrykke mødereferatets oversigt over variantudskrivningsprincipper næsten ordret som brugervejledning til Jyske Lov Text 1, og foran den anden store tekst han udgav, Eriks Lov Text 1, kunne han blot henvise til Jyske Lov-bindets oversigt, om end med visse forbehold (DgL V:XXXIVff.) (den trykte version af variantprincipoversigten mangler dog det eneste oplivende indslag man kan ane i den til tider noget bistre debat; det er Skautrups eksempel på ortografiske varianter som kan forklare senere meningsforskydninger, hentet fra det kendte sted i Jyske Lovs Fortale, hvor det siges at loven skal gøres efter alles tarv, bl.a. for at u ræte mæn oc folæ (DgL II:5.2) - "uretfærdige og onde" er det blevet oversat med (Kroman 1945 2:135) - kan ræddes for det der er skrevet i loven; her ender ordet folæ i visse håndskrifter som druckenbolte, hvad der bliver fuldt forståeligt, når man kender mellemlæddene: folæ mæn - fulæ mæn - fullæ mæn - fuldæ mæn). - At det kom til at gå som det gik, at Lis Jacobsen ikke fik mere magt end hun havde agt, er sikkert produkt af højst forskelligartede faktorer, tungestvejende måske den lige så forstemmende som banale, at der ingen vej var tilbage i 1930: en stor del af arbejdet var allerede gjort og skulle frem i offentligheden, bl.a. af hensyn til bevillingsgiverne.

Det herefter mest presserende spørgsmål bliver, om sprogforskerne kunne have ønsket sig, at Lis Jacobsen havde haft magt som agt; at alle andre ønsker det, er temmelig

sikkert. Hun havde utvivlsomt ret i, at variantapparatet ikke giver udtømmende besked om selv de flittigst citerede håndskrifter sprogform; det erkendte udgiverne jo også selv. Men derfor skulle sprogforskere vel nok kunne have glæde af de oplysninger som nu en gang stilles til rådighed? Det må man i al fald håbe på for Johs. Brøndum-Nielsen, Aage Hansen, Karl Martin Nielsen, Gerd Wellejus og eventuelle andre der har drøftet sproghistoriske - og især lydhistoriske - sujetter på grundlag af materiale hentet fra bl.a. DgLS variantapparat.

Principperne for variantanførelse er som nævnt noget forskellige værket igennem. I Skautrups afsnit (DgL II og V) er der taget særdeles vidtgående sproglige hensyn; men hans principper, som udgiverne vist anså for de bedst mulige (jf. ovf.) og som der er gjort udførligst rede for i værket (DgL II:CXXXf.), stiller i al fald ikke i enhver henseende den sprogligt interesserede bruger i udsigt, at han kan føle sig tilfreds med, eller sikker på, hvad han får at vide.

Til de skautrupske princippers mærkværdigheder og uklarheder regnes - bortset fra rent udvendige detaljer som fx at nogle punkter direkte eller indirekte er indeholdt i andre punkter eller at positivpunkter (d.v.s. oplysning om hvad der er medtaget i variantapparatet) pludselig figurerer under negativpunkter (d.v.s. oplysning om hvad der ikke er medtaget) - fx den oplysning der gives under negativlistens punkt 5 om, at særskrivning og sammenskrivning i al almindelighed kun er registreret for de ældste håndskrifter vedkommende. For det at fx et teksthåndskrifts mulige hypotagmer *fathær fathær og alz æcki* i et yngre håndskrift optræder som enkeltord - sammensætningerne *fathærfathær* og *alzikky* - er vel potentielt vidnesbyrd om en vigtig sproglig ændring - endda lige på grænsen til at være meningsændring efter udgivernes definition (pkt. a. 3) - som fortjener påagtelse på samme niveau som så mange andre sproglige ændringer.

Først og fremmest hæfter man sig dog ved den usikkerhed der knytter sig til de skautrupske princippers begreb 'sproglig variant', især i dets afgrænsning til begrebet 'ortografisk variant', hvis afgrænsning igen til begrebet 'palæografisk variant' viser sig at være ulden. Af selve principoversigten fremgår indirekte, at der med sproglig

variant hverken menes ordstillingsvarianter eller leksikalske varianter (altså synonyme), skønt det vel ikke ville være ganske urimeligt at klassificere den slags som sproglige. Når det videre siges at vigtigere sproglige varianter fra håndskrifter efter 1350 medtages, samt at ortografiske varianter fra håndskrifter efter 1350 ikke medtages, undtagen under den ganske specielle betingelse at de kan forklare senere meningsforskydninger, så kunne man få den tro, at begrebet 'sproglig variant' indskrænker sig til lyd- og bøjningsvariant, og så efterlades man i undren over hvordan ortografiske varianter fra håndskrifter før 1350 er trakteret; for dem meldes der intet om i udskrivningsprincipperne.

Hvis begrebet 'sproglig variant' ikke omfatter begrebet 'ortografisk variant', så må man ud fra principperne regne med, at udgiverne/Skautrup på forhånd har tolket håndskrifterne såpas grundigt, at de/han kan sige hvad der er fonetiske og hvad der er ortografiske varianter, hvilket er alt andet end problemfrit, til tider endda ugørligt, og hvis begrebet 'sproglig variant' stadig ikke omfatter begrebet 'ortografisk variant', så bliver det ubegribeligt at ortografiske varianter fra håndskrifter før 1350 der kan forklare senere meningsforskydninger ikke nævnes.

Men hvis begrebet 'sproglig variant' også omfatter 'ortografisk variant', hvad umiddelbart er det mest nærliggende at tro, så begynder perspektivet for alvor at blive svimlende. For løftet om at alle sproglige varianter fra håndskrifter før 1350 medtages betyder jo så, at udgiverne, in casu Skautrup, forpligter sig til at give oplysning i variantapparatet hver eneste gang teksthåndskriftet fx skriver *mark* eller *iord* og et håndskrift fra før 1350 på det tilsvarende sted skriver *marc* eller *iorth*; ja, det betyder i sin yderste konsekvens, at man skulle kunne rekonstruere ældre håndskrifter tekst bogstavret og beskrive deres ortografi på grundlag af variantapparatet. Skønt værket bestemt ikke er uanseligt af omfang, er det på forhånd svært at tro at et sådant, erfaringsmæssigt enormt variantmateriale ville kunne rummes inden for dets rammer, og at det faktisk heller ikke er til stede, kan man allerede slutte af at Anders Bjerrum til brug for sin (orto)grafiske sammenligning mellem det i DgL-udgivne teksthåndskrift AM 455,12° af de sjællandske

love (fra ca. 1300) og det jævnaldrende søsterhåndskrift Stockholm C 39 måtte ty til "en fotokopi [af C 39], der opbevares på Det kgl. Bibl. Kun i få tilfælde har lovudgavens variantapparat været tilstrækkeligt for mit formål" (1960:171). Nu tager Skautrup imidlertid også en hel del tilbage med den ene hånd af det som han har givet med den anden, idet han i en anmærkning tilføjer at "sådanne sproglige varianter, som er gennemgående i håndskriftet, og som derfor kommer mere til sin ret i en sproglig beskrivelse af håndskriftet" (DgL II:CXXXf.) kan være undtaget fra omtale i apparatet. Værkets omfang tillader imidlertid heller ikke at tro, at de mange blot fakultativt optrædende ortografiske varianter skulle være fuldt ud tilgodeset, og stikprøver (i DgL II og V sammenholdt med håndskrifterne Stockholm C 39 af Jyske Lov og de sjællandske love og håndskrifterne AM 286 fol., AM 4,4^o og AM 453,12^o af Jyske Lov, alle fra før eller omkring 1350) viser da også med al ønskelig tydelighed, at det i realiteten kun er et mindre udvalg af ortografiske varianter der er medtaget i apparatet - et udvalg der måske skal forklares, ved at Skautrup har trukket grænsen mellem ortografi og palæografi (som apparatet udtrykkelig ikke tager hensyn til) et andet sted end der hvor andre trækker den, idet fx variationer som *d:th* for *th* eller *y:i* for *j* (diftongkomponent) delvis synes påagtet, men derimod ikke variationer som fx *e:æ* for *æ*, *c:ch:ck:k(k)* for *k(k)*, *-u:fu* for *v*, *u:w* for *w* ((stigende) diftongkomponent) eller *g:gh* for *gh*. - At der ikke tales for højt om hvordan ortografiske varianter fra håndskrifter før 1350 er behandlet, er for så vidt forståeligt nok som det er svært at indse, hvilken nytte nogen skulle have af en ortografisk variant hist og en anden her.

Endnu en nævneværdig usikkerhed ved Skautrups variantudskrivningsprincipper er den der knytter sig til begrebet 'vigtigere sproglige varianter' (fra håndskrifter efter 1350). Udgiverne har som nævnt ikke været uvidende om, at opfattelsen af hvad der er vigtigt forandrer sig med tiden (jf. ovf.); ikke desto mindre leder man forgæves efter antydninger af, i hvilken retning deres egne tanker i så henseende er gået. Man må formode at alt det i yngre håndskrifter der afspejler den normale lyd- og formudvikling - at fx *ja* bliver til *jæ*, *y* til *ø*, *p,t,k* til spiranter eller

at fx de gamle akkusativformer af pronominerne *han* og *hun* fortrænges af dativformerne - ikke er medtaget, fordi det ville sprænge alle rammer. Er det medtagne da alt det uforudsigelige? Det kan man ikke uden videre gå ud fra. På udgavens tid var den gængse tolkning af vekslingen *u:o* i et ord som *søn*, at det var gammel *a*-omlydsvekslen (jf. Brøndum-Nielsen 1950:106, 109). At et yngre håndskrift fx stedvis har *o*, hvor teksthåndskriftet har *u* i dette ord, er således ikke forudsigeligt under forudsætning af tolkningen *a*-omlyd; ikke desto mindre er *o*-varianten ikke medtaget i DgL V fra håndskriftet AM 26,8^o (dateret til slutningen af det 14. århundrede) på de steder hvor den optræder i Eriks Lov 1. bog, som er undersøgt systematisk. *o*-formen af ordet er ikke gennemgående i håndskriftet; så det kan ikke være derfor at den ikke er medtaget, sådan som det muligvis forholder sig m.h.t. *o*-formerne af *komme* og *kone*, der også traditionelt forklares som *a*-omlydsformer (jf. Brøndum-Nielsen 1950:108) og som alligevel ikke er nævnt i variantapparatet fra AM 26,8^o, hvor de er gennemført. Den manglende medtagelse kunne måske skyldes, at udgiveren har tolket *o*-formerne som lydåbningsformer og ikke som *a*-omlydsformer; men det er en tolkning som man først senere har nærmet sig for alvor, og den er aldrig blevet særskilt drøftet for *søns* vedkommende, men derimod for *kommes*, af Karl Martin Nielsen i 1964. I øvrigt er det tankevækkende, at Karl Martin Nielsen hentede sine excerpter til denne afhandling fra tekster og sprogbeskrivelser, og ikke fra Dgls variantapparat, endskønt det vel netop må have været sådanne undersøgelser som det har forekommet udgiverne passende at bruge apparatet til.

Har en bruger således grund til at føle sig noget utilfreds og usikker m.h.t. variantudskrivningsprincippernes sproglige gehalt, bør han omgås de faktisk givne variantoplysninger med yderste forsigtighed, hvis han er ude i sprogligt ærinde. For variantapparatet viser sig at indeholde talrige faldgruber, hvoraf nogle paradoksalt nok sikkert just er afstedkommet af udgivernes sproglige ambitioner.

Lis Jacobsen var som nævnt bekymret på historikeres og juristers vegne for at de skulle drukne i variantapparatet. Hendes bekymring kunne godt udstrækkes til også at gælde filologer, for så vidt som også de selvfølgelig let kommer

til at fortabe sig i dyngerne af usorterede varianter. Det mest bekymrende er dog at udgiverne selv - i al fald stedvis - ser ud til at være sunket til bunds i deres materiale. Variantapparatet inviterer ligefrem til fejl i al dets indviklethed, med forkortelser, bogstav- og potenstallombinationer som håndskriftsignaturer, krydshenvisninger i form af op- og nedadgående pile etc., og der er tilsyneladende begået en hel del undervejs - i al fald stedvis. Til stikprøve er apparatet til Eriks Lovs 1. bog efter Text 1 (DgL V:3-72) blevet sammenlignet med håndskriftet AM 26,8° (B⁸), hvorved mindst 56 sikre eller meget sandsynlige fejl er kommet for en dag (nogle fejl kan kun kaldes meget sandsynlige, ikke sikre, fordi de er potentielle undladelsessynder, tilfælde hvor man i henhold til udskrivningsprincipper og paralleller andetsteds i variantapparatet venter at finde en form fra B⁸ og så alligevel ikke gør det, men hvor det ikke kan bevises, at udgiveren ikke har foretaget en forsætlig, skønt mindre velovervejede udeladelse). Fejlene er naturligvis af forskellig art - slendrianfejl synes at være langt hyppigere end fejllæsninger af håndskriftet - , og de kan være mere eller mindre graverende - men med overvægt af de mere graverende, hvortil regnes at håndskriftet får tillagt nogle andre morfologiske eller leksikalske varianter end det faktisk har. Under alle omstændigheder er fejlene for mange. For at der er mindst 56 sandsynlige fejl fra ét håndskrift på 69 siders variantapparat bør ses i relation til, at der i alt er påagtet 36 håndskrifter i apparatet til Eriks Lov Text 1. Inden man prøver at regne ud hvor mange sandsynlige fejl det giver pr. side, bør man dog betænke at det ene af de 36 håndskrifter er Stockholm C 39, som det i indledningen (DgL V:XXXVI) udtrykkelig siges at Marius Kristensen har læst korrektur efter. Men for de øvrige 35 håndskrifter af Text 1 er der ikke grund til at tro andet end at AM 26,8° skulle være nogenlunde repræsentativt.

En anden type (sprogligt) skæbnesvangre fælder i variantapparatet skyldes ikke uforsætlig fejl fra udgiverens side, men fejltolkning af deres materiale, eller i det mindste tolkning som man med grund kan være uenig med dem om. I AM 26,8° bruges ikke så sjældent det siksaklignende forkortelsestegn der er velkendt i gammeldanske håndskrifter til dækning af *er* eller *ær*, undertiden blot *e*, *æ* eller *r*. I

en del former som er citeret i variantapparatet til Eriks Lov Text 1 fra AM 26,8° har udgiveren opløst er. Normalt er det underordnet hvordan man opløser, fordi opløste forkortelser normalt kursiveres som signal til brugerne om ikke at tage dem til indtægt for lydhistoriske hypoteser. Men i variantapparatet har man af velforståelige praktiske grunde afstået fra denne form for kursivering, og så bliver eropløsningen farlig, fordi udgaven dermed postulerer at håndskriftet har former som ved nærmere eftersyn viser sig at være fremmede for det; når de forkortede ord skrives fuldt ud, skrives de nemlig altid med *-ær* (altså fx altid *brothær*, aldrig *brother*, altid *annær*, aldrig *anner*, som udgaven postulerer). Blot endnu et eksempel, der forhåbentlig kan illustrere hvor voveligt et forehavende Skautrup indlader sig på med sit løfte om at skelne mellem vigtigere sproglige varianter, der medtages, og ortografiske varianter, der (som regel) ikke medtages, i håndskrifter yngre end 1350. I apparatet til DgL V:26.1 meldes at B⁸=AM 26,8° har formen *doth*, hvor teksthåndskriftet har *døth* 'død'. Da principperne siger, at ortografiske varianter fra håndskrifter efter 1350 ikke medtages - medmindre de kan forklare senere meningsforkydninger, hvilket ikke er aktuelt her - , må man gå ud fra at man ifølge udgiveren står over for en vigtig lydform *doth* som sideform til *døth* (Aage Hansen (1962:162) regner faktisk med muligheden af depalatalisering *ð>o* i dette ord). For den der kender håndskriftet tilstrækkelig indgående er der imidlertid ingen tvivl om, at *doth* er et ganske banalt eksempel på (orto)grafisk brug af *o* for *ø*; AM 26,8° har absolut sikre eksempler på denne brug, der måske er betinget af ren distraktion fra skriverens side, og *doth* optræder ganske på samme måde som de sikre eksempler (der er karakteristiske ved at være sporadiske og ofte at finde i kapiteloverskrifter med *ø*-modsvareghed i det samme ord inde i kapitlet). - Statistisk er denne slags fælder næppe særlig dominerende, og i bind V bliver de vist i al fald færre og færre hen igennem teksten, fordi udgiveren efterhånden er blevet mere fortrolig med sit materiale.

Som en tredje af DgLs fælder for sprogforskere skal endelig nævnes den tve-/flertydighed og den vilkårlighed hvormed adskillige af oplysningerne i variantapparatet gives.

Flertydigheden kan fx ligge i, at man ikke ved hvor mange eller hvor få budskaber den enkelte oplysning indeholder. Det siges fx flere steder i DgL V at teksthåndskriftets læsemåde *mælt* modsvares af *saugh* i B⁸⁻¹⁹C af Eriks Lov Text 1 (eller B^{8.11.13-19} C ell. lign., jf. op. cit.:259.11, 283.3, 285.1, 287.10 m.fl.). Dette kan være en rent tekstkritisk-leksikalisk variant der kun skal meddele, at de pågældende håndskrifter her har en form af verbet *sige*, B⁸ helt nøjagtig formen *saugh*, som modsvarighed til en form af verbet *mæle* i teksthåndskriftet; men det kan også være at oplysningen skal tages for fulde pålydende, så man yderligere kan tillade sig at tage til efterretning, at de nævnte unge B-håndskrifter og C-håndskriftet fra 1456 her alle har den interessante dentallose participialform af verbet *sige* (og at den endda er skrevet med den såkaldte hybridkrivemåde *ugh*). For at kunne jugere i denne sag må brugeren nu bl.a. vide, om den dentallose participialform hører til de vigtigere sproglige varianter, som udgiveren ifølge udskrivningsprincipperne har forpligtet sig til at meddele fra håndskrifter efter 1350, og det står som sagt ikke explicite nogetsteds, man kan højst gøre sig håb om andetsteds i variantapparatet at finde en entydig oplysning vedrørende præteritum participium af *sige*, der viser i hvilken retning man må tolke, d.v.s. gøre sig håb om at finde en nål i en høstak. Opslag i B¹⁷ (AM 26,4° fra ca. 1520) godtgør for øvrigt, at dette håndskrift overalt har form med dental (*sagt(h)*) som modsvarighed til B⁸'s *saugh*, og at variantapparatets oplysning altså ikke bør regnes for mere end rent tekstkritisk. Hvis apparatet havde været delt op efter Lis Jacobsens retningslinjer, havde man ikke behøvet at være i tvivl her.

Vilkårligheden, endelig, ligger fx i at det enkelte variable sprogtræk snart kan være omtalt, snart uomtalt under ens betingelser i apparatet. Hvis man fx interesserer sig for glosen *fædrene*, der har en stor formrigdom i gammel-dansk, og gennemgår variantapparatet til DgL V Text 1, som er særdeles meddelsomt på dette punkt, så vil man af oplysningen til 18.5 *fæthærn*: at det i B¹⁻³ modsvares af *fæthærn* og i B⁵ af *fæthernæ*, sammenholdt med oplysningen til 37.6 *fæthærn*: at det i B^{4.8} ofl. modsvares af *fætherne*, være i sin gode ret til at konkludere at B⁸ i det første tilfælde har en

tostavelses-, ikke en trestavelsesform; men et kig i håndskriftet åbenbarer at det i begge tilfælde har trestavelsesform (*fæthærnæ*). Lydhistorikeren der exciperer variantapparatet fx med henblik på at datere svindet af *th* i udlyd efter *r*, vil af oplysningen til DgL V:46.2 for: at B⁸⁻¹¹ her har *forth* - omvendt skrivemåde med falsk *th* - drage den konklusion, at B⁸ svarende til *får* DgL V:5.5 også har *far* eller *får*, fordi der ikke meldes noget i apparatet om variantformer hertil; men B⁸ har faktisk *farh*, der efter al sandsynlighed aflægger akkurat samme vidnesbyrd som det ovennævnte *forth*, idet *h* viser sig at være en ortografisk sideform til *th*, brugt i ganske specielle tilfælde i håndskriftet.

Temaet 'svagheder m.h.t. principper og praksis for anførelse af sproglige varianter i DgL' er hermed langt fra udtømt. Men allerede det foreliggende må i al foreløbighed være tilstrækkeligt til at man kan konkludere, at Lis Jacobsen havde god grund til at ane uråd på udgiverselskabets vegne i 1930, og at omverdenen incl. sprogforskerne havde været bedre tjent med at hendes råd var blevet fulgt, selv om det havde givet nye problemer, selv om heller ikke hendes løsningsforslag var ideelle, og selv om hun burde have været langt mere bekymret på lyd- og bøjningsforskernes vegne end på stil- og syntaksforskernes. Det for sprogforskere ideelle er naturligvis at have adgang til hele håndskriftmaterialet, og med kendskab til nutidens elektroniske teknologi er det måske slet ikke så naivt endda at forestille sig, at de tilnærmelsesvis ville kunne få deres ønske opfyldt (via indtastede transskriptioner).

Der er som bekendt skrevet en del sproghistorie på grundlag af DgLs variantapparat, og ét af de spørgsmål som man herefter med frygt og bæven føler sig foranlediget til at rejse er følgende, hvor skæv den sproghistorie er blevet som følge af skævhederne i DgLs variantapparat. Det er et større projekt at undersøge dette. På forhånd kan man dog for det første sige, at hvis ikke det er gået helt galt, så er den væsentlige årsag, at hovedaftageren af variantapparatets sproglige oplysninger er Brøndum-Nielsen og at han i sin egenskab af udgiver har haft bedre forudsætninger end andre for at vide hvordan apparatet skulle tolkes. For det andet kan man med sikkerhed sige, at det i det mindste nogle

gange er gået galt selv for Brøndum-Nielsen. Om den tidligere nævnte dentalløse participialform af *sige* hævder han (1971:440), at den forekommer i formelen *sum før ær sagh* eller *saugh* i AM 26,8° (B⁸) og nærstående yngre håndskrifter af Eriks Lov, og så henviser han bl.a. til det tidligere nævnte sted i variantapparatet (til DgL V:259.11), hvor det oplyses at B^{8.11.13-19} har *saugh*, og hvor man som nævnt ikke kan tillade sig at slutte noget som helst andet end at de pågældende håndskrifter har en form af verbet *sige*, ikke *mæle*, med dental eller uden dental.

Litteratur:

- Bjerrum, Anders, 1960: Johannes Jutæ og Valdemars Jordebog. I: Ti Afhandlinger. Udgivet i anledning af Stednavneudvalgets 50 års jubilæum. København
 Brøndum-Nielsen, Johs., 1950: Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk Fremstilling I². København
 Brøndum-Nielsen, Johs., 1965: Filologiske Erindringer og Erfaringer. I: Det danske sprogs udforskning i det 20. århundrede. København
 Brøndum-Nielsen, Johs., 1971: Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk Fremstilling VII. København
 Danmarks gamle Landskabslove I-VIII. Udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab under Ledelse af Johs. Brøndum-Nielsen og Poul Johs. Jørgensen. København 1933-1961
 Hansen, Aage, 1962: Den lydlige udvikling i dansk fra ca. 1300 til nutiden 1. København
 Haugen, Odd Einar, 1984: Filologi og tekstkritikk. Eit norrønfilologisk synspunkt på kjerna i filologien (Eigenproduksjon 23). Bergen
 Kroman, Erik (under Medvirken af Stig Iuul), 1945: Danmarks gamle Love i Oversættelse 1-3. København
 Nielsen, Karl Martin, 1964: Gammeldansk kuma, nydansk komme. I: Danica. Studier i dansk sprog. Til Aage Hansen 3.9.1964. Århus
 Sørensen, John Kousgård, 1989: Om udgivelse af ældre danske tekster. I: Forskningsprofiler udgivet af Selskab for Nordisk Filologi. København

Desuden er benyttet materiale fra Det danske Sprog- og Litteraturselskabs arkiv, som selskabets administrator, dr.phil. Erik Dal med stor beredvillighed og hjælpsomhed har givet adgang til.

HOLLENDERES UDTALE AF DANSK

Af Kirsten Gregersen (Odense Universitet)

Indledning

Det er efterhånden velkendt at voksne udlændinge¹, der vil lære dansk, finder det sværere at opnå en acceptabel dansk udtale end at lære korrekt dansk morfologi, syntaks etc. Man kan opstille forskellige hypoteser om årsagerne til dette faktum:

1. danskere har en forholdsvis lav tolerancetærskel for acceptabel udtale,
2. undervisningen i dansk udtale er ikke hensigtsmæssig, og/eller
3. dansk udtale er af forskellige årsager svær at lære.

Den første hypotese er en almindelig udbredt opfattelse, der dog er særdeles vanskelig at efterprøve, fordi man næppe kan opstille universelle kriterier for grad af afvigelse fra acceptabel udtale - alene at definere "acceptabel" operationelt på tværs af sprogene vil være en, måske futil, livsopgave for en forsker. Derfor vil denne hypotese ikke blive behandlet her.

Den anden hypotese kunne lyde som en variation af "vi har en dårlig lærer" - det kan selvfølgelig ske inden for alle fag - men, hvis denne hypotese er rigtig, skal årsagerne nok snarere søges i, at vi ikke har en lang undervisningstradition i dansk som fremmedsprog (i et verdenssprog som fx engelsk går erfaringerne med fremmedsprogsundervisning langt tilbage), og selvom dansk er et af de mest grundigt fonetisk udforskede sprog, er det for det meste sket på modersmålets eller den almene lingvistikks præmisser. Man kan derfor antage at en af årsagerne til undervisningens uhensigtsmæssighed beror på at undervisningsmaterialerne ikke er baseret på relevant, dvs fremmedsprogspædagogisk, fonetisk forskning. En anden årsag kunne være at undervise i dansk som fremmedsprog indtil for nylig i deres forskel-

¹Børns indlæring af fremmedsprogsudtale ser ofte ud til at have lighedspunkter med modersmålstilegnelse og vil derfor ikke blive behandlet her.